

A TÖRVÉNY KAPUJÁBAN

Elvileg-jogilag eddig is létezett intézményeink, tevékenységünk törvényi alapja, de mintegy zárójelbe téve, hiszen a gyakorlatban már senki sem vette figyelembe az 1976-os jogszabály életben maradt passzusait. 1997. december 15-étől viszont a demokratikus viszonyok között megszületett törvény alapján szervezhetjük tevékenységeinket, tarthatjuk fenn intézményeinket.

Számomra a legfontosabb a törvényt megelőző illetve megszületése körüli időszak, s annak eseményei, valamint a törvény utáni időszak, az általános jogi keretek „aprópénzre, helyi valutára” váltása.

A törvény előtt

A 90-es évek elején méltatlan, igaztalan támadások érték általában a művelődési otthonokat. A rendszerváltás után, polgári demokráciánk első négy évében viszont a létüket fenyegetve érző művelődési házak szükségessége mellett voksolt az önkormányzatok és a helyi lakosság többsége. Nem sejtettem, hogy az akkori sajtóságosan liberális, valójában mereven kizárólagos és elitista nézet - szempontjain árnyalatnyit sem változtatva, a valóságos folyamatokat negligálva - újra erőteljesen jelentkezik a törvény előkészítő vitáiban, az országgyűlési kulturális bizottság előtti tárgyalások során. A főltszínen azt fogalmazta meg, hogy a közművelődés szerepvállalói mindannyian jussanak garantált lehetőségekhez, esélyekhez - amely jogos kíváncsalom. Csakhogy a sajtóságos liberalizmus jegyében hozzátette: mindannyian, csak a művelődési házak ne. A tét tehát az volt, hogy megmaradhatnak-e a művelődési otthonok mint önkormányzati intézmények Magyarországon vagy sem. Oly erővel jelentkezett ez az álláspont, hogy úgy tűnt, még a KKDSZ, Vadász János harca, a szakmai szervezetek állásfoglalása ellenére is képes törvényi szintre emelkedni. Ha akkor, ott, azon a helyen, abban a pozícióban - mármint az országgyűlési bizottság elnöki székében - nem Vitányi Iván ül, s ha saját pozicionális érdekeit jobban becsüli, mint szakmai meggyőződését és lelkiismeretét, akkor ma mintegy 2.500 intézmény jogon kívülre vált volna, elenyészett volna. S tegyük hozzá, nem csak Vitányi Iván helyezte kilátásba lemondását, de Striker Sándor is, az MKM Közművelődési Főosztályának vezetője.

Az említett liberális művelődéspolitikai hívei szerint elégséges az a kulturális aktivitás és szolgáltatás, amely a nonprofit közösségi szférában megjelenik, az itt megszülető tevékenységeket kell finanszírozni. A művelődési házak pedig nem a nonprofit közösségi szféra részei, a nyugati fejlődési példák szerint testidőnek, nem tevékenységeket éltetnek, hanem önmaguk szervezetét, személyzetét és épületét. A civil szférával való ilyenfajta szembeállításnak a jelei mutatkoztak meg abban is, ahogy a készülő nonprofit és a közművelődési törvény egymással való kijátszásának a taktikai megnyilvánultak. Holott ma a közművelődés egyik legfontosabb jelensége a civil és az intézményi szféra szoros együttműködése, egymásra épülése. Éppen ott fejlett és jól működő a helyi civil szektor, ahol jól működő művelődési ház is van, s az a művelődési ház működik jól, amelyik megfelelő kapcsolatban áll a környezete civil szereplőivel. A nonprofit közösségi szektor és a művelődési házak kölcsönösen és messzemenően egymásra utaltak. Aki ma szembeállítja őket, rosszat tesz a kultúra-közművelődés ügyének, de

magának a nonprofit szférának is. Mára a nonprofit közösségi szervezetek és az intézmények viszonyában együttélési, együttműködési modellek, technikák fejlődtek ki és működnek. (Lásd korábbi írásomat „Művelődési házak és civil szervezetek” címmel a Szín I/1. számában, ahol ezek tipizálására tettem kísérletet.)

A viták során fölvetett feladat- vagy intézmény-finanszírozás dilemmájára ismerős számunkra, hiszen már a 80-as években éles szakmai polémikák alakultak ki erről. Ezek eredményeként világossá vált, hogy a kérdés jelentős részében alkérdés (nem tagadva, hogy a szervezeti racionalizálást illetően voltak tanulságai). Vitányi Ivánt idézem: „(...) az intézmény nem más, mint bizonyos tevékenységek ismétlődésének lehetősége és kerete. Vagyis (...) amikor 4-5 magyar összehajol, az tevékenység, de ha ez a 4-5 magyar rendszeresen összehajol, az már intézmény.” (Az értelmiségi kiszorul, de kiszolgál? Bóday Pál Péter beszélgetése Vitányi Ivánnal. Magyar Hírlap, 1997. nov. 06.) Egy tanácskozáson pedig (a Magyar Népművelők Egyesületének vándorgyűlése Sárospatakon 1997 októberében) ugyan-e kérdésben Milnc Micimackójára hivatkozott, aki szerint „ahol zűmmögés meg döngicsélés van, ott méznek, tehát méhkasnak is kell lennie.”

A művelődési házak hallatlanul széles közösségi-művelődési kínálatot, választékot vonultatnak föl. A lehetőségek háza. Persze egy elitkulturális sznobéria felől nézve tevékenységük nagy része valóban fölöslegesnek tűnhet. A populáris jelző a másik fél részéről mint vád merül föl, az én szememben dicséret és mindennapi szükséglet. E kettősséget pár éve egyik budapesti kollégánk így fogalmazta meg: „a performance kiállításokhoz érkező milliós finanszírozáshoz a kisujjamat sem kellett mozdítani, pedig 2 hét alatt megnézték vagy százszor, de a néptáncosok százezréért Canossát járok”. Ugyanakkor azonban a szintügy ezen ideológiából táplálkozó egyoldalúan merkantil, haszonelvű szemléletmód mégiscsak igényel bizonyos popularitást: a „villantos” fajtát. Ezt Zalaegerszeg gazdasági bizottságának előző vezetője a következőképpen fogalmazta meg: „a nyugdíjas kluboddal tölem az lesz, ami lesz, inkább csinálj meg a Játék határok nélkül-t, arra akár 20 milliót is adok”.

S hogy a művelődési ház a magyar társadalmi fejlődés testidegen eleme lenne, amely a nyugati kultúrákban nem honos? Szegény Klebelsberg Kúnó nem is sejtette, hogy Sztálin ügynökeként hozott létre mintegy 300 kultúrházat. S hogy a 8-10 nyugati társadalomfejlődési modell közül pedig éppen melyiket veszem figyelembe, az annak a kérdésc, hogy aktuálisan és praktikusán melyik támasztja alá az igazamat. Ráadásul e kérdésben nem is igen lehet „művháznélküli” modelleket találni, legföljebb nem ezen a néven jelennek meg. Vitányi Iván hozza a példát Illinois államról, amely körülbelül hasonló nagyságrendű hazánkkal, s körülbelül ugyanennyi kultúrháza van. 1992-ben Svédországban éppen a mi példánk nyomán fejeződött be az a mozgalom, amely minden településre közösségi házat teremtett. Ugyanez a helyzet Izraelben, ahol klubházaknak hívják őket. Egyes angolszász vidékeken „szomszédsági centrum” (neighborhood center) a nevük. A Szín 1997/5. számában Heribert Hinzen, a Német Népfőiskolai Szövetség budapesti irodájának vezetője azt fejt ki, hogy a német népfőiskolák leginkább a magyar művelődési házakra hasonlítanak. Fölkérésre egy német szakember Debrecenről készített kulturális

elemzést, amelyben szinte irigykedve magasztalja művelődési házi rendszerünket. S folytathatnánk a példákat.

E „törvény előtti” történések azonban arra mutatnak, hogy nem elegendő/elégőséges a teljesítményeink általi szakmai és helyi társadalmi igazolásunk, megmértetésünk - sebezhetőek vagyunk. A megszületett törvény a maga általános, keretjellegű módján valamelyes védettséget ad, de nem abszolút módon.

A törvény után

Az igazi feladatok, az igazi tétek most várnak ránk. Mert a törvény lerakta ugyan a cövekeket, de a helyi közművelődési rendelet fogja tisztázni teljes konkrétsággal az adott településen végezhető támogatott tevékenységek körét, szervezeti formáját, személyi, tárgyi, finansziális feltételeit. Döntően helyi alkukban, megszerzett pozícióink, aspirációink, mozgásterünk, lobby-képességünk függvényében dől majd el hosszú távra a művelődési házi kultúráközvetítés ügye. Egyáltalán nem biztos, hogy a valós érdem játssza majd a főszerepet. Jó előre föl kell mérnünk, kik állnak ügyünk mellé, kik nem, s miért. Kevésbé lesznek ott a maguk súlyával minket segíteni a szakmai szervezetek meg a KKDSZ. Nem mindenütt egy Vitányi a művelődési bizottság vezetője. A mi ügyeinkben inkább rövid távú megoldásokban gondolkodó önkormányzatok döntenek: kérdés, hogy széles tevékenységi listával bíznak-e meg bennünket, avagy mazsoláztatva egy szűkítetttel, esetleg egészen szűkkel? Mi lesz a „közösségi színtér” lehetőségével bújtotgatott községek reakciója? Természetesen más és más, hiszen az egyik most épített faluházat, a másik meg most adta el.

Figyelnünk kell a közhasznú szervezetekről szóló törvény területünkre kifejtett hatására is, amely egyébként a nonprofit közösségi szektor számára igen csekély előnnyel, változással jár. A fenntartó önkormányzatok gazdasági érdekeik piedesztálra emelésével és korlátaik között vergődve mintegy szükséges rosszat látnak az oktatási, kulturális stb. intézményrendszerükben, amely nyeli a pénzt. Ebben a helyzetben kapva kapnak minden olyan ajánlaton, megoldáson, amely megkönnyebbülést ígér számukra. A másik ágazatok helyzete biztosítottabb, a miénk kevésbé. Jól érzékellhető az a törekvés, amely a nonprofit közösségi szféra egy sajátos alakulatát, a közhasznú társaságot ajánlja a közművelődési tevékenység ellátására üdvözlő megoldási módként. A közhasznú társaság olyan közcélú tevékenységek végzésére ala-

kult szervezet, amely logikája szerint gazdasági társaságként működik, ugyanakkor igénybe veszi a nonprofit közösségi szektor számára fenntartott kedvezményeket. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy az olyan részfeladatok ellátására alkalmas lehet, amelyek keretében jelentős a piaci-gazdasági elem. Egy sokrétű, komplex feladatkört ellátó művelődési házi rendszer közhasznú társaságba crószakolása viszont oda vezet, hogy idővel a tevékenységrendszerből minden olyan kikopik, amely nem hoz megfelelő nyereséget. A gazdasági logika legyűri az egyéb szempontokat. Az egyik művelődési ház KHT-sítése után - mesélte egy helybéli igazgatási szakember - az első intézkedéssel elvitték az előtérből a fotelokat, hogy a „nem kívánatos” betérők, a „csak úgy” leülők, a melegezők elszokjanak onnan. Késsé furcsa, hogy az ilyen módon működő KHT jogosult a közhasznú szervezetek kedvezményeinek igénybevételére, a nonprofit módon, szocio-kulturális érzékenységgel működő művelődési ház pedig nem.

Amikor korábban megállapítottuk, hogy ma a közművelődés egyik legfontosabb jelensége a civil és az intézményi szféra szoros együttműködése, egymásra épülése, természetesen nem az ilyenfajta kapcsolatokra gondoltunk. Hosszabb távon kölcsönös érdek a klasszikus nonprofit közösségi szervezeti (egyesületi, alapítványi) és az intézményi szféra együttműködése, integrációs fokok erősödése. A kölcsönös előnyök alapján történő korrekt, a külön szervezeti érdekeket figyelembe vevő, elismerő, egyeztető eljárás lehet csak célravezető. A napi, rövid távú feszültségek természetesen és föloldhatók. Annál is inkább, mivel az intézménynek és a civil szervezetnek egyaránt a végső kiindulópontja: mi a jó, mi a megfelelő, mi a hasznos a helyi társadalomnak.

Nagy felelősség roskad ránk, mert 1998-ban valószínűleg hosszú távra dőlnek el a közművelődés ügyei. Nagy a felelőségünk, de eleget tenni neki van-e elég lehetőségünk? Kínzó kérdések.

A törvény kapujában - e címet adtam írásomnak, elorozva Kafka parabolájának címét. Egy ember áll a törvény kapujában bebocsátásra várva. Elcinte többször érdeklődik az őrtől, mikor mehet majd be, de sohasem kap biztos választ. Elunja a folytonos kérdezősködést, s csak vár hosszú évekig, haláláig. Amikor már haldoklik, az őr megszűgja neki: „itt rajtad kívül senki be nem léphetett volna. Ezt a bejáratot csak a te számodra jelölték ki. Most megyek és bezárom”.

Ez hát a tét.

